

תנועת ש"ס

שלמה פישר

ש"ס היא תנועה חברתית הבנויה ופועלת ככנסייה שמתקיימים בה, אלה לצד אלה, לימוד תורה, מגייה, קסמים, קמיעות וקבלה. היא הצליחה לתרגם זהות עדתית פרטיקולריסטית לתביעה יהודית כללית ובשמה השיגה שליטה במשאבים, שהעמיקו את חדירתה החברתית והעצימו את כוחה הפוליטי. המהפכה של ש"ס רק התחילה.

החמישים, הן ראו את עצמן כאליטה, ואף כאליטה סגפנית. חברי קבוצות אלה היו אמורים לוותר על קריירה, על קידום והצלחה חברתית וחומרית, כדי להקדיש את חייהם ללימוד תורה בפרישות מהזרם המרכזי של החיים הישראליים. הוותיקים נעשו מתוך תחושה של הירתמות לאידיאל עליון של לימוד תורה, מצד אחד, ומתוך דחיית הפתרון הציוני של עם ישראל וזיהויו כאשליה, מצד אחר. המשפחות החרדיות ציפו לחי צמצום, תוך כדי דבקות פוריטנית באידיאל. במובלע הניחו שאורח חיים זה אינו מתאים לכל אחד.

במובן זה, החרדיות האשכנזית היא ראי של המסגרות הציוניות החלוציות. גם למסגרות אלה היה מבנה פנימי של כת. התנועות הקיבוציות, ארגוני ביטחון כמו הפלמ"ח ותנועות הנוער שהזינו אותם, כדוגמת השומר הצעיר, וכן מפלגות כמו מפ"ם, אחדות העבודה ואפילו מפא"י, המשיגו את עצמם כאליטות העומדות בראש המחנה ומובילות את העם היהודי לעידן של מבנים חברתיים חדשים ושל אישיות יהודית חדשה ("הצבר", "היהודי החדש"). חברות בכל אחת ממסגרות אלה היתה מותנית בוויטואוזיות מהפכנית ציונית ובדבקות באידיאלים הציוניים-חלוציים העליונים. דבקות זו היתה אמורה להתבטא בגלוי באורח החיים ה"טהור". גם בבני-ברק וגם בנען יוחד לרכילות תפקיד מרכזי בפיקוח החברתי, שכן ההתנהגות הנראית היא הקובעת את החברות במסגרת.

ש"ס, לעומת זאת, היא תנועה חברתית רחבה אשר לה מאפיינים לא-פורמליים של כנסייה. ש"ס בפירוש אינה מגבילה את עצמה לאליטה טהורה הממלאת את האידיאל הדתי. ש"ס היא מסגרת הכוללת ספרדים – מראשי ישיבת "פורת יוסף" ועד ראשי כנופיות העבריינים "רמת עמידר" ו"פרדס כץ". לכן, חלק מהותי של ש"ס הוא תנועת ה"תשובה": בהיותה תנועה של שכבות ציבור רחבות, היעד המרכזי של ש"ס הוא להביא שכבות אלה לציות לחוק הדתי ולקיום אורח חיים דתי. הגרעין הקשה של החברה החרדית האשכנזית הוא הישיבות הוותיקות וחרצות החסידים – מוסדות המייצגים המשכיות של אדיקות דתית מדורית דורות – כאשר תנועת ה"תשובה" היא משנית. ואילו בש"ס תנועת ה"תשובה"

משהו בש"ס חורג מן הקטגוריות הרגילות של הדיון הציבורי, האקדמי, הפוליטי והחברתי בישראל. אם ש"ס היא תנועה חרדית, כיצד יש להתייחס לרבבות אוהדיה שבאופן מובהק אינם חרדים ואשר חלק מהם אף לא מקיימים אורח חיים דתי? אם זוהי תנועה עדתית, לשם מה התפאורה החרדית? מדוע רוב מנהיגי התנועה מתנהלים בלבוש אשכנזי למהדרין? אם ש"ס היא תנועה חברתית, מדוע היא אינה משתמשת בשפה של תנועת מחאה חברתית? – ש"ס הרי אינה מקיימת שיח של שוויון זכויות ושאר האביונים ההיסטוריים שאפיינו תנועות מחאה חברתיות במאות השנים האחרונות. ש"ס היא התופעה הפחות צפויה והפחות מובנת בציבוריות הישראלית. עם זאת, ייתכן שהיא מייצגת את השינוי העמוק והחשוב ביותר שהתרחש בחברה הישראלית מאז קום המדינה. במאמר זה אנסה להציב קטגוריות שיסייעו להבין תופעה זו.

א.

עמד אחד של קטגוריות בסיסיות, שפיתח מקס ובר בסוציולוגיית הדת שלו, הוא זה של כת (sect) לעומת כנסייה (church) (Weber 1978, 1204). על פי ובר, כת אינה קבוצה קטנה של מאמינים או קבוצה שנרדפת על ידי הכנסייה השלטת; כת היא התארגנות דתית של "אריסטוקרטים רוחניים", כלומר של אנשים המקיימים את האידיאל הדתי במלואו ונתפסים כ"אנשי מעלה". הכיתות הנוצריות, בעיקר הפרוטסטנטיות, כמו הבפטיסטים או הפוריטנים (במיוחד בראשיתם), מורכבות מאנשים שה"חסד האלוהי" פועל בחייהם בצורה הניכרת לסביבתם ואנשים מסוגלים לזהות בהם "רוח קודש" המאירה בקרבם. לעומת זאת, כנסייה היא גוף דתי הדואג לכלל האוכלוסייה: היא מזדה את האוכלוסייה כולה כחלק מההתארגנות הדתית ומעוניינת לאסוף אותה תחת כנפיה ולסגל אותה לחוק או לציווי הדתי.

ההתארגנות החרדית האשכנזית הקלאסית היא בבחינת כת, במיוחד כשבוחנים את ראשיתה ואת קווי המתאר הבסיסיים שלה. כשהקבוצות החרדיות הראשונות החלו להתארגן, בישראל של שנות

"אריק איינשטיין ושלום חנוך בהופעה משותפת". כרזה להופעה, מעצב דוד טרסקובר.

בדבר מימוש זכויות היהודים בחברון ותפתח בתנופת התיישבות בגדה. ³⁰ < ביוזמת ראש הממשלה, מנחם בגין, הממשלה מקבלת החלטה המאפשרת הטלת עונש מוות על מחבלים.

+ מתחדש הוויכוח על ייצוגן של עדות המזרח בסדרה עמוד האש, שהטלוויזיה הישראלית עוסקת בהכנתה. < רואים אור בעברית: חצרות, קובץ שירים מאת אייל מגד; עשב פרא, קובץ סיפורים מאת יצחק אורפז. < רואה אור בערבית בבירות: כך אשר ל, ספר שירים של סיהאם דאוד. < אריק איינשטיין ושלום חנוך בסיבוב הופעות משותף שיניב את התקליט אריק איינשטיין ושלום חנוך בהופעה.

מאי 2 < מאות שתילי גפן נעקרים בגבעת הג'עברה שבחברון על ידי תושבים מקרית ארבע. ב־10 בחודש תקיים תנועת שלום עכשיו מבצע לנטיעת הגפנים מחדש. כמה ימים אחר כך יתפרעו מתנחלי קרית ארבע בבתיים ערביים בחברון, שבעבר השתייכו ליהודים. נתן ילין מור יגיב, ב־30 בחודש, בידעות אמרונות: "מי יכול היה לתאר לעצמו שיבוא יום ויגדלו אצלנו פוגרומאים, שבמדינתנו ייערכו פוגרומים בבני עם אחר". ⁵ < חוג ה' באייר, שחברים בו ח"כ שולמית אלוני והסופרים יורם קניוק, יצחק אורפז ויצחק בן־נר, מוחה במכתב לראש הממשלה על הסכמתו בשתיקה להחלטת הרמטכ"ל, רפאל איתן, להפחית את עונשו של איש הג"א, ישראל לדרמן, שרצח ערבי בירושלים. לדרמן ירצה שלוש שנות מאסר במקום עשרים. ⁶ < מתחיל המשא ומתן על פיצוי מתיישבי ימית ואופירה. התושבים דוחים את הצעת הממשלה. ¹⁶ < הנהלת הטכניון מבטלת הרצאה של תופיק זייד על האזרחים הערבים בישראל. ³¹ < כתב אישום נגד ח"כ פלאטו שרון באשמת מתן שוחד בחירות. < בהסתמך על חוות דעתו של היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר, שלפיה ניתן להקים יישוב על קרקע פרטית בכפוף לצורך ביטחוני, מחליטה הממשלה להקים את אלון מורה בסמוך לשכם. + אוניברסיטת ביר זית נסגרת עד להודעה חדשה, בהוראת הממשל, בעקבות התפרעויות. < רואים אור: ההגנה – הדרך הצינית אל הכוח, מאת יגאל עילם; קנה וקנימון, קובץ סיפורים מאת אמנון שמוש; מולדת וארץ יעודה, מאת אליעזר שביד. < תערוכה מעבודותיו של נפתלי בזם בגלריה רוזנפלד בתל־אביב; רפי לביא בגלריה גורדון. < אוכלים, מחזה מאת יעקב שבתאי, מוצג בתיאטרון החאן, בבימוי אילון רונן. עוסק בסיפור התנ"כי של החרמת כרם נבות. < יוצא לאקרנים רגעים, סרטה של מיכל בת־אדם. < יאיר גרבז מציג בגלריה הקיבוץ אם לא הענק אז לפחות בגנו: צילום, ציור וטקסטים על לוחות דיקט גדולים, מבט אירוני ומשועשע על ציונות, אמנות ומה שביניהן.

יוני 6 < ח"כ גאולה כהן עוזבת את הליכוד בעקבות החתימה על הסכם השלום עם מצרים. ⁷ < ועידת חרות מכריזה, כי חובת העם היהודי היא למנוע השמדת עמים אחרים: "מדינת ישראל היא הערובה היחידה למניעת הכחדתם של הנוצרים בלבנון. העם היהודי, שכה נרדף על ידי משעבדיו, לא ייתן להשמיד עם בשכנותו". ¹⁰ < תנועת שלום עכשיו מקיימת עצרת מחאה, במשך 24 שעות למרגלות התנחלות אלון מורה, במחאה על הקמתה. במהלך ההפגנה מתקיימים מגעים בין כמה מהמפגינים לעיתונאית הפלסטינית, רימונה טוויל, המזוהה עם אש"ף. ראשי התנועה מתנערים מן המגעים. ¹⁴ < "שיר הפרחה" של עפרה חזה נפסל לשידור במצעד הפזמונים של רשת ג' "ונכנס בקושי" למצעד של גלי צה"ל. ²³ < קמה התנועה הקיבוצית המאוחדת (תק"ם): תנועת הקיבוץ המאוחד ואיחוד הקבוצות והקיבוצים מתאחדים.

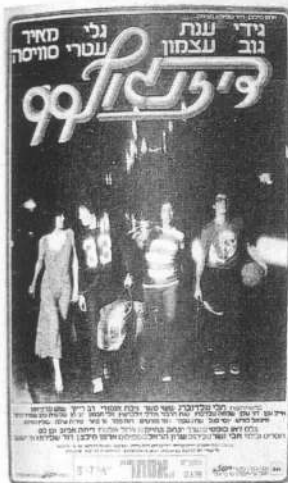
+ רואה אור: תרא, מוות, קובץ שירים מאת אהרן שבתאי. < יוצאים לאקרנים: דיזנופ 99, בבימוי אבי נשר ושרון הראל; אמי הגנרלית, בבימוי יואל זילברג, ושלגור עם הגשש החיוור. בחוברת קולנוע, שתופיע בספטמבר, תצביע תרזה קוגלר על סרטים אלה כמייצגים את "השיממון בתחום היצירה המקורית שלנו".

יולי 3 < שר הבינוי והשיכון, דוד לוי, מורה להפסיק את בניית "רמות פולין" בירושלים, שתכנן האדריכל צבי הקר: "במצבנו היום... אין צורך בחיפוש כל מיני תוכניות שונות ומשונות אלא להבטיח קורת גג. זאת היתה טעות פטאלית

הוא מלב לבה של התנועה, ולכן גם המחזירים בתשובה הגדולים – הרב ראובן אלבז והרב אמנון יצחק – תופסים מקום של כבוד בשורות הראשוניות של התנועה לצד מנהיגיה המוצהרים.

האופי ה"כנסייתי" של ש"ס – העובדה שהיא כוללת שכבות ציבור רחבות – אחראי לכך שבסביבתה הדתית-תרבותית מתקיימים, אלה בצד אלה, מגיה, קסמים, קמיעות וקבלה. שכן, ש"ס חייבת לספק חוויות דתיות משמעותיות לשכבות ציבור רחבות, שזכת נבצר מהן ללמוד תורה באופן רציני או אף לקיים אורח חיים הלכתי עקבי. ההיסטוריות של הכנסיות, לעומת אלה של הכיתות, אכן מלאות תופעות מעין אלה. הארגון הדתי הכנסייתי המובהק – הכנסייה הקתולית (שפירושה ביוונית: האוניברסיטית) הרומית – פיתח במשך מאות שנים את פולחן הקדושים ומעשי הנס בשל סיבות דומות. הרב עובדיה יוסף אינו רק גאון בתורה – כפי שיכול להיווכח כל מי שהזדמן, במוצאי שבת, לבית הכנסת "היזדים" שבשכונת הזכוכים בירושלים – הוא גם דרשן עממי בחדש עליון, עם יכולת העברה ישירה, מובנת ומבדרת של דבריו.

כמו כל ארגון דתי כנסייתי, ושוב כמו הכנסייה הקתולית הרומית ואבל בניגוד לכיתות), ש"ס מניחה שבשורותיה מצויים חוטאים. תפקידה

דיונון 99, כרזה לסרטו של אבי נשר

לאפשר לכל מיני יזמים ואדריכלים לפתח ולבנות מונומנטים כאלו עם צורות משונות". ⁴ הקבלן בצלאל מזרחי זוכה במשפט הדיבה נגד עיתון הארץ, שייחס לו תפקיד מפתח בהנהגת הפשע המאורגן בישראל. ⁶ בעקבות פרסום מכתב בהעולם הזה, בכותרת "לקרוע את הצווים", שבו נקראים חיילים לסרב לשרת בשטחים הכבושים, מוגש כתב אישום נגד העיתון ונגד כותב המכתב על הסתה לאי-ציות לפקודה. ⁹ עשרות פצועים ועצורים בהתנגשות בין כוח צה"ל לתושבים, בעת סלילת כביש חדש על אדמות הכפר מע'ליה בגדה. ¹⁰ הפגנת מחאה של אמנים, ביניהם אביטל גבע, יגאל תומרקין, מנשה קדישמן, יאיר גרבוז ומשה גרשוני מול בית הדסה בחברון, לאחר שנדחתה בקשתם להציג תערוכה משותפת עם אמנים פלסטינים. יוצאים בחריפות נגד גוש אמונים בכרוז המודבק גם על לוחות המודעות: "הפשיזם הציוני החדש... אשר לו אלפי אלפים של חובשי כיפות סרוגות ומגפי עור חומים". ¹⁶ "ליל הברווזים": הממשלה מכונסת בדרימטיות לשיבה לילית כדי להחליט על ביטול הסובסידיות והעלאת מחירי הדלק, כחלק מתוכנית שר האוצר, שמחה ארליך, להיאבק באינפלציה הדוהרת. הממשלה מתפזרת לבסוף ללא החלטה. בינתיים עט הציבור על המרכולים ועל תחנות הדלק. ¹⁷ תשעים קצינים וחיילים במילואים מבקשים לחון קצין שרצח שבויים במבצע ליטאני: "כיצד נוכל אנו, בשעת מבחן ומלחמה, לנהוג בשפיות הדעת, כאשר האויב הוא גם מבנים". ²⁰ יוסף לפיד, מנכ"ל רשות השידור, פוסל לשידור ראיון עם צנחן ששלח מכתב לרמטכ"ל, ובו התריע על מעשי ביזה והתנהגות מזדה של חיילי צה"ל במהלך מבצע ליטאני.

+ מכתב שמיניסטים לשר הביטחון: "אנו החתומים מטה מסרבים לשרת בשטחים הכבושים... השירות מעבר לקו הירוק נוגד את הכרתנו הפוליטית והמצפנית... אנו בטוחים כי בסירובנו זה אנו תורמים לשלום בין העם היהודי בישראל לבין העם הערבי הפלסטיני". ² רואים אור בעברית: דיווח מתוך התרחשויות, קובץ שירים מאת יותם ראובני; עיר קסומה: הגדה של שלושה דורות, מאת יהושע בר-יוסף. ³ רואה אור בעברית: תנועת השירה בפלסטין הכבושה, בהוצאת המוסד הערבי למחקרים. ⁷ מיצג 79, סדרת מיצגים בבית האמנים בתל-אביב, בהשתתפות עשרים וחמישה אמנים. אוצר: גדעון עפרת. ⁸ עניבת חנק, מחזה מאת מרק ווסקו וטרנס מקנלי, מוצג בבית הובן בתל-אביב, בבימוי זכריה טובי; קשר דם, מאת אתול פוגרד, מוצג בתיאטרון באר-שבע, בבימוי עמית גזית, בהשתתפות יוסף אבו ורדה דורון תבורי.

אוגוסט ¹ חוק הבדווים, המסדיר את פינוי הבדווים מאדמות המיועדות להקמת שדה תעופה בנגב, מתקבל בקריאה ראשונה. ³ צחי הנגבי, יו"ר הסתדרות הסטודנטים בירושלים, מורחק מהאוניברסיטה למשך שנה על ידי ועדת המשמעת, עקב הדבקה לא חוקית של מודעות תעמולה בקמפוס. ¹⁰ אביגדור בן-גל, בנאום לרגל כניסתו לתפקיד ראש פיקוד צפון: "הערבים סרטן בגוף המדינה". הרשויות המקומיות הערביות ישבתו במחאה על דברים אלה. ¹² הממשלה מחליטה על העלאת מחירי היסוד ב-50 אחוז. שבתות ומחאות במשק.

+ אלמונים מפיצים בתל-אביב כרזים הנושאים את הכותרת "פשע מלחמה" ומספרים את "הגירסה האמיתית", שהצנזורה אסרה לפרסום, של פרשת פינטו (רצח השבויים בלבנון על ידי קצין צה"ל). ⁴ רואים אור: הפוטש בהר הבית, מאת יונה יגול: רומן פוליטי בדיוני המתאר את תפיסת השלטון בידי קבוצות קנאיות; ארעא, קובץ שירים מאת הרולד שימל; צפונית מזרחית, קובץ שירים מאת נתן זך, לראשונה מזה עשר שנים; נענע, קובץ שירים מאת ארז ביטון; אהבת נפש, רומן מאת יהושע בר-יוסף. ⁵ תערוכת יחיד של תמר גטר במוזיאון ישראל. ⁶ ארבעה עשר צלמים מציגים בצוותא תל-אביב תערוכה של צילומיהם מקרית מלאכי. ⁷ טרמפ למוות, מחזה רוק ללהקה ושחקניות, מאת עידן סובול, ובבימוי פנחס אלעזרי, בצוותא. ⁸ יוצא לאקרנים נערת הפרברים, סרטו של ג'ורג' עובדיה, עם עפרה חזה ואבנר דן.

ספטמבר ⁹ סגן ראש הממשלה, יגאל ידין, מבקש לערער על ההחלטה להקים שתי התנחלויות חדשות בשומרון: דותן וריחן. השר אריאל שרון: ידין יערער, העבודות - יימשכו. ובראיון לדיעוועת אחרונות יטען כעבור שבוע: "יש כיום סדון נגד המתנחלים... קיימת הסתה פרועה... זהו מאבק על המשך קיומה של ארץ-ישראל". ¹⁶ לאחר מאבק ממושך בצנזורה

החלונות. השיח החרדי הישראלי פותח במקורו על ידי החרדים האשכנזיים לצורך דחייה עקרונית וטוטאלית של המציאות הישראלית שגובשה על ידי המפעל הציוני. על פי השיח החרדי, המציאות הישראלית בכללותה – המדינה, הכלכלה, החברה ואף הצבא – היא טעות יסודית, או הטא זרני של מרד כלפי שמיא ודחייה מדעת של ערכי היהדות האמיתיים. אם או שגיאה של חוסר הבנה, עיוורון וסטייה. להמוני ש"ס אין שפה אפקטיבית יותר מזו לביטוי הדחייה, הסלידה, והניכור ממדינת ישראל הציונית – המדינה שבגללה הם חוו הוצאה מן הכלל, אפליה, השפלה ואיושיון הזדמנויות.

ש"ס פיתחה היסטוריה אלטרנטיבית מיתית, המספרת את סיפור ההתנסות של בני עדות המזרח בארץ. על פי סיפור זה, בני עדות המזרח חיו בארצות מוצאם שבצפון אפריקה ובאסיה חיים של תום, טוהר וקדושה. רק העברתם לישראל על ידי הממסד הציוני האשכנזי-חילוני נזלה מהם את מורשתם וגרמה לאנדרלמוסיה חברתית; העברה זו פירקה משפחות, חוללה עוני ודחקה את המזרחים לאלכוהוליזם, לסמים ואף לפשע ולזנות. הרטוריקה החרדית מוסיפה על תחושת העוול והקיפוח האישית והקהילתית של בני עדות המזרח נופך חד ואפקטיבי, בדמות רעיון העוול הקוסמי והמהותי של היקום. כך, המחזירים בתשובה, כמו הרב חיים אלבז והרב אמנון יצחק, משמיעים ברבים כי עליית התנועה הציונית היתה כרוכה בקטסטרופה דתית ומטאפיסית – נפילה ברמה הקוסמית הבסיסית ביותר של היקום; והמשטר החילוני, האשכנזי, הוא משטר של רשע, חושך, עיוורון וחטא.

פייר בורדייה מציין שאחת התרומות המרכזיות של סוציולוגיית הדת של מקס ובר היא יכולתה להבהיר כיצד הדת מספקת צידוק למיקום החברתי של קבוצת מאמינים (Bourdieu 1987, 119–136). נראה שכך מתפקדת הדת החרדית בתוך ש"ס: היא נותנת גיבוי, תמיכה וצידוק לתחושות העוול והקיפוח, שהן נחלתם של המאמינים בני עדות המזרח.

ג.

ש"ס אינה מסמנת רק את השבר של עדות המזרח בחברה הישראלית – היא גם מסמנת את דרך תיקונה; וזהו הפן החיובי של פעולתה. בלב לבו של המסר הדתי של ש"ס עומדת ההלכה: היהודי האמיתי, הרצוי על ידי אלוהים, שומר את ההלכה על כל פרטיה ודקדוקיה. גדולתו של הרב עובדיה יוסף נמצאת דווקא בתחום ההלכה. הדגש זה משייך את ש"ס לזרם המסורתי המרכזי של תנועות דתיות ביהדות. בהתאם לכך ש"ס, כמו שאר זרמי היהדות הנובעים מחז"ל, תופסת את מקומה, בעיני הסוציולוגיה של הדת ההובריאנית כדת אתית-רציונלית. הזרמים היהודיים ההלכתיים הם אתיים-רציונליים, טוען ובר, כי הם מארגנים את חיי המאמינים, כולל חיי היומיום, בהתאם למערכת של כללים. כללים אלה ניתנים לניסוח מופשט ובדרך כלל ניתן לגזור מהם – באמצעות מערך של טיעונים רציונליים – התנהגויות ספציפיות לסיטואציות קונקרטיות. הקשר ההרדי בין רציונליות אתית-דתית לבין רציונליות כלכלית

והתפתחות המערכת המודרנית הקפיטליסטית הוא אחד החלקים המפורסמים (וגם השנויים ביותר במחלוקת) בסוציולוגיית הדת של ובר. ברצוני לטעון שגם במקרה של ש"ס יש זיקה מיוחדת בין תחומים אלה, בין שמירת כללי הדת להצלחה חומרית בעולם הזה.

חלק גדול מההלכה היהודית וחלק מודגש מאוד בהטפה של ש"ס עוסקים בהסדרת היחסים החברתיים. במסגרת זו, הלכות רבות מסדירות את היחסים בין עמדות דיפרנציאליות בחברה – יחסים שבין הורים וילדים, מורים ותלמידים, זקנים ונערים, גברים ונשים, תלמידי חכמים והדיוטות. בדרך כלל, הלכות אלה מסדירות את היחסים הדיפרנציאליים שבין העמדות השונות, ובעיקר את יחסי הכבוד והציות שצד אחד מכל צמד – ילדים, תלמידים, צעירים, נשים וכו' – מעניק לצד האחר: הורים, מורים, זקנים, גברים וכו'. הלכות אלה של כבוד וציות, והשלמה של כל אחד עם מעמדו החברתי, מודגשות בש"ס ובמוסדותיה. במסגרת המערכת הרוחנית הפנימית של ש"ס הלכות אלה הן בעלות משמעות רבה: במערכת המשמעויות של ש"ס גזילת המורשת הספרדית התמימה והקדושה קשורה באופן הדוק לרעות החולות החברתיות והכלכליות, שפקדו את עדות המזרח בארץ. העוני המנוון, שבירת המשפחה הספרדית, אנדרלמוסיה חברתית וההיגררות לפשע, לזנות ולהתמכרויות שונות הם תוצאה של העוול הקדמון שנעשה לעדות המזרח בארץ – התערבות ממורשתם הדתית.

בעיני ש"ס, חברה ואוהדיה, התיקון החברתי-כלכלי עובר דרך "החזרת עטרה ליושנה" – שיקום המורשת הדתית הספרדית, ובמיוחד שיקום המערכת הנורמטיבית המעצבת יחסי אנוש. ש"ס טוענת, בכל מוסדותיה, את הטענה הסבירה למדי שההצלחה בעולם הזה ובעולם הבא תלויה בכבוד שילדים "נותנים" לאבות ולאמהות, תלמידים – למוריהם, וכן ביחסי הכבוד והאמון שבין גברים לנשים. טענה זו של ש"ס מתממשת בכמה מישורים: המישור הראשון הוא רציונלי-ריאלי. כפי שטענו קבוצות דתיות מימים ימימה, מאז ספר משלי – ובמיוחד הכיתות הפרוטסטנטיות שפעלו בעת צמיחתו של הקפיטליזם – ריסון עצמי, דחיית סיפוקים ויצירת מסגרות משפחתיות וחברתיות יציבות הם מפתח להצלחה כלכלית בעולם הזה (Weber 1958, 302–322). טענה זו היא אמפירית-רציונלית גם כשהיא נשמעת מפי קבוצות דתיות. מסגרות משפחתיות, הנשענות על מוסר בורגני-שמרני, הן אכן מסגרות נוחות לתכנון לטווח ארוך ולחיסכון – שני אפיונים הנדרשים בחברה הקפיטליסטית המודרנית. מסגרות אלה משלבות משמעת עצמית ומינית עם משמעת כלכלית, וכך מעודדות צמיחת בסיס הון לפעילות כלכלית-עצמית ויוצרות אמינות המסייעת מאוד לקבלת אשראי (בעיקר כלכלי ותעסוקתי אבל גם מסוגים נוספים).

המישור השני הוא תיאולוגי. בש"ס טוענים בכנות שה' מברך את אלה השומרים את מצוותיו. ש"ס תופסת את התערבות האל במעשי האדם באופן ישיר ואף "נאיבי" במובן מסוים. כמו שכתוב בתורה, השומר את מצוות ה' זוכה לברכת השם ולהצלחה בעולם הזה. טיעון זה מוצא

ופרסום ידיעות בעיתוני חוץ, מתפרסמת פרשת "הקצין הרוצח", דניאל פינטו, שרצח ארבעה כפריים לבנונים במבצע ליטאני. הקצין נידון לשמונה שנות מאסר. והרמטכ"ל, רפאל איתן, ממתיק את העונש לשנתיים. אישים בימין תובעים להעמיד לדין את ח"כ אורי אבנרי, בטענה שהוא הדליף את הידיעה. בשמאל תובעים את התפטרות הרמטכ"ל. ¹⁷ < הממשלה מקבלת החלטה לאפשר לאזרחים ולתאגידים ישראלים לקנות אדמות בשטחים. תנועת שלום עכשיו תפגין כעבור יומיים בחברון. ²¹ < הרמטכ"ל בראיון לידיעות אחרונות בעקבות פרשת פינטו: "לדעתי, שנתיים מאסר והורדה בדרגה זהו עונש חמור מאוד". ²³ < בקרב אוויר בלבנון מופלים ארבעה מיגים סוריים.

+ תנועת שלום עכשיו מגבשת מסמך, שבו היא קוראת לממשלה לשאת ולתת "עם כל גורם פלסטיני, אשר יכיר בדרך המשא ומתן כדרך היחידה לפתרון הסכסוך במזרח התיכון". < "דרגה אפס בקולנוע", מאמר מאת ג'אד נאמן, בעיתון קולנוע, מאשים את מפקי סרטי הבורקאס הישראליים, כי הם "שותלים בעלילות סרטיים שקרים פוליטיים... בעידוד ובתמיכה של הממסד". < רואים אור: ילדי השמש, מאת דן צלקה; זיונים זה לא הכל, מאת דן בן-אמוץ; פנקס שיבות, מאת יצחק רבין; שורות מהספר, בגנות שמעון פרס, מודלפות לטלוויזיה לפני פרסומו. < בכינות 1978-1979, תערוכת צילום ישראלי במוזיאון תל-אביב; רטרופקטיבה לצבי מאירוביץ במוזיאון תל-אביב; אוצר מרק שפס. < יוצא לאקרנים פרשת וינשל, סרטו של אברהם הפנר. < גלילאנז גלילי, מאת ברטולד ברכט, מוצג בתיאטרון חיפה, בבימוי יוסף מילוא ובהשתתפות יוסי בנאי.

אוקטובר ¹⁵ < אנשי גוש אמונים תופסים "מאחזים" בגדה, במחאה על "חנק היישובים" הקיימים ומפונים אחרי זמן קצר בידי צה"ל. ביום פיגוע מוציא השר אריאל שרון "הנחיות ביצוע מיידיות" למימוש החלטת הממשלה להרחבת היישובים: "זו לא העת לדיבורים, אלא למעשים וקביעת עובדות". ²⁰ < המשטרה מונעת כינוס של הוועד לזכויות הבדווים, שמבקש למחות נגד הפקעת הקרקעות. ²² < בג"ץ נענה לעתירת הכפריים שקרקעותיהם הופקעו לצורך הקמת התנחלות אלון מורה, ומורה על פינויה בתוך 30 יום: הפקעת הקרקעות לצורכי התיישבות יהודית אינה חוקית. גוש אמונים: "בית המשפט העליון העמיד עצמו לשירות המחבלים". < שר החוץ, משה דיין, מתפטר מהממשלה בשל בריאותו הרופפת והתנגדותו להפקעת אדמות בשטחים. ³⁰ < הממשל הצבאי אוסר על עיתונאים פלסטינים לסקר משפטים, הנערכים בבתי הדין הצבאיים, לפלסטינים המואשמים בהשתייכות לארגוני מחבלים.

+ התחלת השתלטות העיתונים הגדולים על עשרות המקומונים המופצים בכל הארץ: עמוס שוקן מקים את כל העיב בירושלים, לאחר שהוא "משכנע" את כל מערכת המקומון יבשלטון לעבור לעיתון החדש. < קמה האגודה לשמירת זכויות הפרט. הפגנה של "נעמים ונעימות" (הומוסקסואלים ולסביות) בכיכר מלכי ישראל, בקריאה לשיפור מצב ההומוסקסואלים בארץ. < "סדום החדשה", כרזה פוליטית חריפה של יגאל תומרקין, מופצת ברבים. אדם ברוך בידיעות אחרונות: "המרחק בין יגאל תומרקין לרב מאיר כהנא הולך ונסגר... תומרקין כדמוגוג אינו מחזה פחות עצוב מכהנא. תומרקין וכהנא הם היום אולי התאומים הסיאמיים של הרחוב הפוליטי שלנו". < רואים אור: שטח הפקר, קובץ שירים מאת אנטון שמאס; ההמון והכוח, מאת אליאס קאנטי, בתרגום עמישי לוי; בין חזון לאמת - ניצני הרומן העברי והידי במאה ה-19, מאת דן מירון. < כבשים, תערוכה של מנשה קדישמן, בגלריה שרה לוי בתל-אביב. < ויהי חור, סאטירה פוליטית-חברתית, מאת יהושע סובול והלל מיטלפונקט, מוצגת בצוותא, בבימוי אילן רונן. < אריק קלפטון בהופעות בישראל.

נובמבר ⁵ < 70 אלף דונם מופקעים על ידי ג'נין. < עיתונאי רשות השידור מאפילים את מסך הטלוויזיה למשך שלוש דקות בעת שידור מהדורת מבט, במחאה על החלטת יוסף לפיד, מנהל רשות השידור, לפסול ראיון שערך רפיק חלבי עם בסאם שקעה. ¹² < הפנתרים השחורים משתלטים למשך ארבע שעות על התנחלות אלעזר בגדה, במחאה על הפניית תקציבים לשטחים וקיפוח שכונות מצוקה. ¹⁹ < הממשלה מחליטה לפנות את אלון מורה בשני שלבים. ²¹ < חברי כנסת

נסיך קלדרון

ההקשר פוליטי

'בהקשר פוליטי: ארבעה מאמרים על סופרים, מאת נסים קלדרון, ספרי סימן קריאה, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.

הביניים, לזעיר-בורגנים, לבעלי המלאכה ולאלה מבין השכבות המרודות המבקשים להידמות לקבוצות אלה. מאמציה אינם מכוונים לשינוי המערכת אלא להשתלבות בתוכה.

ד.

ההיבט העדתי של ש"ס מתייחס אף הוא לפן ההלכתי או הדתי שלה. תחנת הרדיו, המתמחה במוסיקה עדתית של עדות המזרח, קרויה "קול המזרח". תחנת הרדיו של ש"ס מכונה "קול האמת". הטענה העדתית החזקה של ש"ס היא שההלכה האמיתית והיהדות האמיתית הן ספרדיות. טענה זו מהדהדת בשני מישורים: במישור האחד הרב עובדיה יוסף הוא הדובר העיקרי. בשנים האחרונות כמעט בכל שיעור, תשובה ושיחה, הרב טוען שהפסיקה ההלכתית-ספרדית ישרה יותר, הגיונית יותר, ולכן גם אמיתית יותר מאשר הפסיקה האשכנזית. כמעט בכל הזדמנות הוא מנסה להוכיח שפסקי "מרן", רבי יוסף קארו (מחבר שולחן-ערוך), נכונים יותר מאשר פסקי בעל ההשגות האשכנזי על השולחן ערוך ("המפה"), רבי משה איסרלש (הרמ"א, פולין 1525-1572). יתרה מזו, הרב עובדיה יוסף טוען שמבחינה הלכתית אין למעשה מעמד לגיטימי להלכה האשכנזית בארץ-ישראל, מכיוון שקהילות ארץ-ישראל קיבלו עליהן את פסקי "מרן", רבי יוסף קארו, כבר במאה ה-16. בכך מקעקע הרב עובדיה יוסף את כל המסד החרדי האשכנזי.

במישור השני הרב עובדיה יוסף הוא מושא הדיבור. הדוברים הם בניו של הרב ומורי הלכה מהשורה השנייה של ש"ס. אלה מעלים על נס את עליונותו הבלעדית של הרב עובדיה בין פוסקי ההלכה של זמננו. בשיעורים הם מביאים הכרעות של פוסקים אחרים בעניין נתון (פוסקים אשכנזים וגם פוסקים ספרדים, כגון רבי יוסף חיים שחי בבגדאד במאה ה-19), ובאמצעות ההשוואה הם מראים שהשיטה הנכונה היא זו של הרב עובדיה יוסף.

ש"ס רחוקה מתפיסה רב-תרבותית רווחת, הטוענת שלכל תרבות אנושית יש מה לתרום להארת החוויה האנושית. ש"ס טוענת לבלעדיות על האמת המטאפיזית והמוחלטת של הקיום האנושי. היהדות החרדית היא-היא האמת, והארטיקולציה הספרדית של החרדיות היהודית היא האמיתית שבין תפיסות חרדיות שונות. העדתיות או הספרדיות של ש"ס מייצגת טענה רצינית לגבי האמת שבבעלותה. כתוצאה מכך טמונה בספרדיות שלה גם הטענה – הנשמעת בינתיים רק בין השיטין – שהיא, ורק היא, זכאית להנהיג את העם היהודי כולו.

לש"ס יש אם כן יומרות רציניות ביותר בשני מישורים: ראשית, היא מציעה את הסדר התרבותי והחברתי הנכון והאמיתי ביותר, לדעתה, בשביל עם ישראל. שנית, היא מציעה דרך להצלחתו הכלכלית והחברתית של הפרט. באפיונים אלה דומה ש"ס לתנועות הציוניות הגדולות, שהנהיגו את היישוב היהודי ואת מדינת ישראל. הצלחתן של תנועות אלה, כמו של תנועות אחרות שחוללו מודרניזציה בארצותיהן, היתה תלויה במידה רבה בשני מרכיבים: יכולת להציע לקהילה הפוליטית כולה

הדיוק בעובדה שישנו קשר אמפירי-רציונלי בין שתי התופעות, במיוחד בתנאים המקרו-כלכליים המתקיימים בישראל בשנים האחרונות, כפי שנראה להלן. גם ההצלחה החומרית של ש"ס, התנועה הרחבה והמפלגה עצמה, מאששת טענה זו. ש"ס, מפלגת האדוקים, זכתה לברכה חומרית שאין כדוגמתה בפוליטיקה הישראלית: מנקודת מוצא כלכלית אפסית היא זכתה, בתוך 13 שנה, לעושר, לכבוד ולעוצמה. החליפות המחויטות של בכירי ש"ס, הפיאות האלגנטיות של נשותיהם, המרצדס של הרב עובדיה והמסוק, המשרות שש"ס מחלקת במועצות המקומיות ובארגון "אל המעיין" – כל אלה מאששים את הטענה הבסיסית ששמירת מצוות וקריבה לדת מביאות ברכה.

כמעט כל היבט של פעילות ש"ס קשור לטענה בסיסית זו. מוסדות החינוך, מעונות היום והמערכת הענפה של מוסדות הרווחה של התנועה נתפסים כחלק מהותי מהאתוס הדתי. כשם שהיהדות מצווה על סמכות, כבוד ויראה, היא גם מצווה על אהבה, גמילות חסדים וצדקה. ש"ס מושיטה אהבה, עזרה וגמילות חסדים לציבור שלה ומצפה שהוא ישיב לה ביראה, ככבוד וגם באהבה. גם כאן מתקשר האתוס הדתי לרווחה החומרית של המאמינים. המסר הוא אחד – להיות דתי ולזכות בטוב הם היינו הך.

מסר זה קשור באופן הדוק ומפורש לקו התעמולתי הגלוי של ש"ס: הציונות האשכנזית גרמה לבני עדות המזרח לעזוב את מורשתם הקדושה. הם תעו בדרכי העוון והחושך, שהנחילה להם החברה הישראלית האשכנזית-חילונית, והתוצאה היתה אומללות ועוני. רק אם יחזרו ל"אור האבוד", רק אם יתחילו לחיות שוב ב"ניגון הישן" – יוכלו להחזיר לעצמם שלם אנוש, גאווה ורווחה, גשמית ורוחנית. הדרך להצלחה כלכלית ורוח-נית בעולם הזה ובעולם הבא טמונה ב"החזרת עטרה ליושנה".

ש"ס היא אם כן תנועה גדולה של עזרה עצמית של בני עדות המזרח. אבל היא לא תנועה "מהפכנית" או "שמאלנית", במובנים המקובלים של השיח הפוליטי המודרני. ש"ס החלה לפעול ב-1984, בעיצומה של המדיניות הכלכלית שהנהיגה ממשלת הליכוד, שמגמתה היתה להיטיב עם שכבות ציבור רחבות, ובמיוחד עם עצמאים, באמצעות העברות חדר-חדירות של כספים (ולא באמצעות פיתוח השירותים הציבוריים, כגון חינוך ובריאות). היום, כתוצאה ממדיניות זו ומהתפתחויות אחרות במשק, כגון הצמיחה המואצת של שנות התשעים, עדות המזרח רחוקות מלהיות הקבוצה המקופחת ביותר בחברה הישראלית. הפועלים הזרים, הערבים, הזקנים ועולי אתיופיה ורוסיה הם קבוצות עניות הרבה יותר. המסר של ש"ס "עבד" כי הוא התאים למציאות הכלכלית של ישראל. ב-15 השנים האחרונות התקיימו בישראל תנאים נוחים להתפתחות מעמד העצמאים ומעמד הפועלים היהודים המאורגנים – שני מגזרי משק שמתקיים בהם ייצוג בולט של עדות המזרח. ש"ס אינה מארגנת את מזי הרע לטובת מאמץ מהפכני, היא פונה לאנשים המצויים בתהליך של מוביליות חברתית עולה, והיא מנחה אותם כיצד להצליח במהלך זה. כמו הביתות הפרוטסטנטיות מתקופת ראשית הקפיטליזם, היא פונה למעמד

א.ב. יד ושם

בזכות הנורמליות

"בזכות הנורמליות: חמש מסות בשאלות
הציונות", מאת א.ב. יהושע, הוצאת שוקן
תל-אביב.

1979 שפרשו מתנועת החרות מקימים, עם אנשים נוספים, את תנועת התחייה. בין המייסדים: גאולה כהן, יובל גאמן, חנן פורת ומשה שמיר.

+ השמדת עם בקמבודיה. מופע אמנים והתרמה למען הילדים הקמבודים. < רואים אור: הגיליון הראשון של כתב-העת זמנים, כתב-עת להיסטוריה, בעריכת עדית זרטל; באור התכלת העזה, ספר מאמרים מאת עמוס עוז; חופן של ערפל, רומן מאת סמי מיכאל; רצח בחל-הל: אנטומיה של תקיפה, מאת ברוך לשם; שלום נפרד, ספר שירים מאת אהרן אמיר. < האב, מאת סטרינדרג, מוצג בהבימה, בבימוי עמרי ניצן. < הקרנת חגיגת של הים האמבון, הסרט האחרון בטרילוגיית השואה, שביים חיים גורי, בהפקת בית לוחמי הגיטאות: סיפור הבריחה וההעפלה של ניצולי השואה.

דצמבר 1 < התנגשויות בין דתיים לחילונים על רקע הפרעות החרדים למכוניות הנוסעות בשבת בכביש רמות בירושלים. < 6 < סטודנטים ערבים, שעמדו להפגין ברחבת הספרייה הלאומית בקמפוס גבעת רם בירושלים, מוכים בשרשראות אופניים בידי קבוצת בריונים מן הימין, המזהים עם תא הסטודנטים של קסטל ומונהגים בידי צחי הנגבי. < 17 < עקב איומי המפלגות הדתיות בהפלת הממשלה, הכנסת מאשרת את התיקון לחוק ההפלות שמבטל את הסעיף המתיר הפלות מטעמי תנאים סוציאליים. < 18 < גל ריקודי דיסקו בעקבות הקרנת הסרט שיגעון המוסיקה בישראל. אבי מנשה, חייל במשמר הגבול, זוכה בתואר "אלוף ישראל בדיסקו".

+ מס ההכנסה מפעיל קו טלפון להלשנות על משתמטי מס. הציבור יכנה אותו "מלשיון", ואילו מס ההכנסה יגדירו "מכשיר לאיסוף מידע". < שמעון גלבץ ואילן וירצברג מלחינים משיריה של יונה וולך. < ישעיהו ליבוביץ תוקף בהאבץ את ספרו של נועם חומסקי, לשון וחיבת, ומכנה את גישתו "שטחיות פוליטית האכופה אנרכיזם הומני עם סוציאליזם מהפכני". < הוצאה להורג, מאת חנוך לוין, מוצג בקאמרי. קהל רב נוטש את ההצגה במהלכה. בן-עמי פיינגולד במוסף התרבות של ידיעות אחרונות: "המעלה היחידה של המחזה שהוא נקודת גבול. מכאן אי-אפשר לרדת. מס השפתיים להעזה שולם במלואו והגיע לאבסורד". < רואים אור: מהגנת לצבא הגנה, מאת מאיר פעיל; אחי הגשם, סיפורים מאת יצחק בן-נר. < תערוכת אקוורלים של יאן רייכוורגר מוצגת בגלריה ריכטר ביפו; תערוכת יחיד של רפי לביא במוזיאון תל-אביב; אוצרת שרה ברייטברג. < יוצא לאקרנים רובה חלליות, סרטו של אילן מושינזון: חוויות של ילד ישראלי בשנות החמישים.

ינואר 5 < מפגיני שלום עכשיו חוסמים את הדרך המובילה להתנחלות אלון מורה ומעכבים את יציאת השר אריאל שרון מהמקום. < 18 < שר האוצר, יגאל הורוביץ, בתגובה על האינפלציה הגוברת: "לא אקנה חלב או כל דבר אחר שאינני צריך". < התנגשות בין סטודנטים ערבים לסטודנטים יהודים באוניברסיטת חיפה עקב החלטת האוניברסיטה לבטל מסיבה של ועד הסטודנטים הערבים. < 19 < תנועת האחים המוסלמים מתחילה לפעול בארץ, בהשפעת המהפכה באיראן. כרוז של רק"ח מכנה אותם "פושטי הרגל המסתתרים מאחורי הדת ומרמים את פשוטי העם". < 27 < שגריר ישראל במצרים, אליהו בן אלישר, מבקר את פעולות אנשי שלום עכשיו בחו"ל: "חבורה של פוזחים הפוגעים באינטרסים החיוניים של המדינה... [ו]עושים שירות יוצא מן הכלל לחזית הסירוב ולאש"ף". < 29 < 100 ימים לאחר פסיקת בג"ץ מפונה התנחלות אלון מורה לאתר הר כביר - קילומטרים אחדים צפונית לאתר ההתנחלות.

+ עצומה חתומה על ידי שבע-מאות וחמישים אלף תושבים ישראלים קוראת להחיל את החוק הישראלי על רמת הגולן. < מאבק סביב מינויו של אלוף ישראל טל למפקד כוחות השדה גולש למדורי הספרות ולהתנצחות בין חנוך ברטוב, עמוס עוז ועמוס קינן. < משה רון מציג בסימן קריאה "מבוא לגרמטולוגיה ללא-פילוסופים": התוודעות ראשונה של הקורא העברי אל ז'אק דרידה. < רואים אור: מחברות, כתב-עת לספרות, בעריכת יורם ברנובסקי ויהושע קנז, שיופיע במשך שנה; הנשיקה הראשונה, ספר פזמונים מאת יורם טהרילב; החורשה בגבעה, סיפורים מאת ס. יזהר; אוהב אותך כמו שחושק במוות, קובץ שירים מאת סמיח אל קאסם. < חדשות, תערוכה קבוצתית של אמנים צעירים במוזיאון

רית לכלליהודיות, היא שחררה אנרגיות עצומות לתוך הזירה הציבורית הישראלית. כאשר אנשי ש"ס אומרים שהמהפכה שלהם רק התחילה, הם מתכוונים לזה.

שלמה פישר - מרכז מלטון לחינוך יהודי, האוניברסיטה העברית בירושלים

¹ יוצא מכלל זה הוא כמובן הצלחתה של תנועת ישראל בעלייה בבחירות 1996. ואולם, היא הנותנת. העלייה הרוסית של שנות התשעים לא היתה, ברובה הגדול, עלייה ציונית, ולכן במרכז תפיסתה את המדינה לא עמד רעיון ההתחדשות היהודית. בשביל רוב העולים האלה מדינת ישראל מייצגת דרך של השתלבות במערב.

אלטרנטיבה המבטיחה עתיד טוב יותר מזה הטמון בסדר הקיים, ויכולת להמחיש כיצד כל יחיד ישתלב בסדר החלופי וישפר את תנאי חייו במסגרתו. אימוץ אפיונים אלה על ידי ש"ס מאפשר לה להציג את עצמה כאלטרנטיבה רצינית למפלגות המרכזיות המסורתיות בישראל. בחברה הישראלית של היום הגישה למשאבים - כוח, משאבים חומריים, אמון, שייכות וכדומה - תלויה במידת השייכות לקולקטיב היהודי-ישראלי. המפלגות השונות - ובעיקר מפלגת העבודה, מרצ, הליכוד והמפד"ל - מייצגות אופנים שונים ומתחרים של כינון קולקטיב זה. מן ההבדלים בין אופני הכינון השונים נגזרים הבדלי גישה של מגזרים שונים למשאבים החברתיים. כך, הצורה שבה מבנה הסקטור האשכנזי הוותיק (בקיצור, מפלגת העבודה ומרצ) את הקולקטיב הישראלי-יהודי מעניקה לממסד הטכנולוגי, העסקי והאקדמי, וכן לקבוצים ולחברת העובדים גישה עדיפה למשאבים יחסית לקבוצות חברתיות אחרות. ואילו בהצעת הליכוד לארגון הקולקטיב היהודי-ישראלי, המגזרים הדתיים והמעמדות העיר-בורגניים נהנים מנגישות רבה יותר למשאבים - על חשבון מגזרים ביורוקרטיים ועסקיים.

דפוס חשיבה זה מניח שמדינת ישראל מיוסדת על הרעיון של ההתחדשות היהודית. כך התמסדה בקרב אוכלוסיית המדינה התפיסה לפיה שליטה במשאבים מוצדקת רק כאשר היא משרתת את הקולקטיב היהודי-ישראלי כולו. לדעתי, זהו ההסבר העמוק לכך ששום מפלגה עדתית לא הצליחה בפוליטיקה הישראלית. נראה שהתחושה הרווחת בכל שכבות האוכלוסייה היהודית היא שהשקעה בטיפוח קולקטיב עדתי (כלומר, קולקטיב חלקי יחסית לעם היהודי) בה לבדה אין כדי להצדיק שליטה משמעותית במשאבים, וחברות בקולקטיב עדתי כשלעצמה אינה מצדיקה גישה למשאבים. לכן תמ"י וכל המפלגות העדתיות שפעלו לפניה נכשלו. כל שכבות האוכלוסייה, כולל המקופחות שביניהן, ידעו בבירור שהדרך לגישה למשאבים ולשליטה בהם אינה עוברת בנתיב ההתארגנות העדתית.¹

מכל התנועות העדתיות, ש"ס השכיחה לקשר את העדתיות לפרשנות הלכתית, וכך הצליחה לבסס תביעה ביחס להבניה הנכונה של הקולקטיב היהודי כולו. באמצעות תביעה זו, ובשם הדאגה לעם היהודי כולו, היא דורשת שליטה במשאבים. כך, בפעם הראשונה בהיסטוריה הפוליטית הישראלית הושג חיבור בין העוצמה הרגשית של זהות עדתית ותחושות קיפוח לבין התחושה שהתארגנות על בסיס עדתי מאפשרת ומצדיקה גישה ושליטה במשאבים - שהרי ש"ס תרגמה את הזהות העדתית הפרטיקולריסטית שלה לתביעה יהודית כללית. החיבור בין שתי תחושות אלה של קיפוח עדתי ותביעה למשאבים על בסיס כללי-יהודי הופך את ש"ס לכוח פוליטי שקשה לעוצרו.

לא מש"ס ייצא אם כן ניסוח חדש של כללי המשחק הפוליטיים בישראל. ש"ס הוכיחה כי היא אינה זקוקה לפורמט רב-תרבותי, ואולי אף אינה מעוניינת בו. בחיבורים שהיא יצרה בין רטוריקה של קיפוח לרטוריקה של תיקון, בין רווחת הפרט להבניית הכלל, ובין עדתיות פרטיקול-

'נצה': מגזין של נשים, כתביעת פמיניסטית, עורכות רחל אוסטרוביץ, ענת בן-ארי ויונה הדרי, גיליון 1, חורף 1980.

תל-אביב: שרה ברייטברג-סמל מציגה את לארי אברמסון, ארנון בן-דוד, דוד גינתון ודורון ליבנה. < עבודה של מוטי מזרחי: גלויות דואר עם תמונות של השדכנית הלנה ושל המנהיגים בגין וסאדאט נשלחות לרשימת נמענים. > הגרפוסק להשאלת הדפסים אמנותיים נפתח בבית אריאלה בתל-אביב. < בתיאטרון חיפה: אגממנון, מאת איסכילוס, בבימוי סטיבן ברקוף; הנפשות הפועלות, מאת הלל מיטלפונקט ובבימויו; בתיאטרון באר-שבע: היפייפה האדיש; קול אנוש, שני מחזות של ז'אן קוקטו, בבימוי יורם פאלק.

פברואר 1 < חייל צה"ל, תושב קרית ארבע, נרצח בחברון. הממשלה תתחבט בשאלה מהי "תשובה ציונית הולמת" לרצח, ולבסוף תאשר הקמת ישיבת הסדר בלב חברון. < 15 > שתי משפחות מעולי גרזיה, מיוזמי כרוז העלייה שנשלח אל הסובייט העליון ואל האו"ם ב-1969 במסגרת המאבק למען יציאת יהודים מברא"מ, עוזבות את ישראל בכעס ונשבעות שלא לחזור לעולם. < 20 > אנשי הרב כהנא מתנכלים לקהילה הנוצרית בירושלים: רכוש הכנסייה מושחת ומקומות קדושים מחוללים; ויטראז'ים מנופצים בכנסיית דורמיציון. < 22 > הלירה מוחלפת בשקל. 10 ל"י = 1 שקל.

+ קבוצת הפרויקט של תיאטרון חיפה מעלה את המחזה סובגים, בבימוי עודד קוטלר. מיכאל הנדלזלץ מבקר בהארץ את ההצגה כדוגמה ל"שיטת [נולה] צ'לטון במערומיה". נסים קלדרון טוען בסימן קריאה, שצ'לטון "איתרה את קהות החושים של החצי השבע של הישראלים [אל מול] תיאטרון שנהפך למכונה משומנת, שמייצרת קונבנציות נבובות". < אמנות אמריקנית במאה ה-20, תערוכה גדולה מאוסף המוזיאון לאמנות מודרנית בניו-יורק מוצגת במוזיאון תל-אביב. אדם ברוך כותב שהמוזיאון "מכנין את הכרת התודה שאנו חייבים לתרבות האמריקאנית בזכות המימד האוניברסלי שבה, שנקלט בתרבותנו והשפיע עליה". < הגזע המקולל, סדרת כתבות של יותם ראובני בדיעוּת אחרונות על הומוסקסואלים בישראל. < רואים אור: גיליון ראשון של כתבי-העת הפמיניסטי נגה; מדינה וחינוך – עיונים פילוסופיים, מאת גרשון ווילר: ביקורת על השתלטות המגמה התיאוקרטית על כל רקמות החיים בארץ; הזמנות אחרונות, קובץ סיפורים מאת דוד שיץ; אופקים חדשים, מאת גילה בלס: סיפורה של קבוצת האמנים שהונהגה בידי שטריימן וסטימצקי; עדות, מאת אשר ידלון, מי שהיה מועמד המערך למשרת נגיד בנק ישראל ב-1977 והורשע ונכלא בעוון קבלת שוחד, על עלייתו ונפילתו כעסקן מרכזי של מפא"י. < יוצא לאקרנים הפמדנים, סרטו של אבי נשר.

מארס 7 < החייל דני אמיר נכלא לתקופת מאסר שלישית על סירובו לשרת בשטחים. < 30 > האוצר אמנון ברזל בוחר במיכה אולמן ובמשה גרשוני לייצג את ישראל בביאנלה בוונציה. < 31 > מת יגאל אלון, בעיצומה של התמודדות על ראשות המערך.

+ אהרן בכר כותב בדיעוּת אחרונות, על המעמד הבינוני בישראל: "יש לו כמעט הכל. רק הוא חסר לעצמו. המעמד הבינוני יכול לרכוש את עצמו לעצמו בכסף מלא... זו היא שעתם הגדולה של הסרסורים לחיפוש עצמי של הקבלנים לחיטוט במסתרי הנפש, הם מציעים גאולה, שלוה, נירוונה, קומוניקציה הדדית, יחסי אנוש משופרים, מציאה עצמית טוטלית, שחרור אישי, הכל". < אנטון שמאס כותב בעיתון 22 על יחסו של הרוב היהודי למיעוט הערבי: "לכתוב היום ערבית בארץ זהו מעשה בודד מאוד, שיש בו הרבה אומץ משום שהתשתית איננה". < רואים אור: הרעיון הציוני לגונוני, מאת שלמה אבינרי: מונוגרפיות קצרות על הזרמים העיקריים של ההגות הציונית; ללא מולדת: שיחות של אריק רולו עם אבו איאד, ממנהיגי אש"ף, בהוצאת מפרש ובתרגום נורית פלד; אחרי הגשם, קובץ סיפורים מאת יצחק בן-נר. < לאה ניקל מציגה עבודות משנות השבעים בגלריה גילת בירושלים; פיסול שטוח, של גבי בן-ז'נו, בגלריה דוגית ביפו.

אפריל 3 < שימי תבורי זוכה בפסטיבל הזמר הישראלי. הדה בושס על הפסטיבל: "אבן יסוד של התרבות הישראלית, המשגשגת והפורחת, שממנה שוב אין מפלט". אמנון אברמוביץ' יציג בגיליון יולי של מוניטין את סיפורו של תבורי כ"סיפורה של תרבות ישראלית אחרת המתפתחת מחוץ למסדים הרשמיים". < 7 > מחבלים משתלטים על בית הילדים